

Ivan Navratil.

(Sestavil J. D.)

„Dom in Svet“ ima med mladino mnogo dobrih prijateljev; prav je torej, da zveste, mladi prijatelji, kdo je na Slovenskem prvi osnoval mladinski list ali časopis za mladino, zlasti šolsko. Ta mladinoljub je sedaj starosta pisatelj, Ivan Navratil, kateremu naj so posvečene te vrstice ob letošnji sedemdesetletnici njegovega rojstva.

V predzadnjem „Jezičniku“ (XXIX. l., 1891) nam je opisal naš nepozabni slovstvenik Josip Marn poleg drugih petero pisateljev na prvem mestu Ivana Navratila življenje in delovanje, kjer pripoveduje, da je bil naš starosta med slovenskimi pisatelji rojen dne 5. sušca l. 1825. v Metliki. „Praded mu je bil Pražan, bivši častnik. Domačo dvo-razredno šolo je dostal v Metliki, tretji razred in šest latinskih l. 1843. v Novem mestu, modroslovje l. 1845. v Ljubljani, pa nekoliko bogoslovja; l. 1846. stopi v službo pri c. kr. dohodni okrajni oblasti, l. 1847. pri ces. kr. deželnem sodišču, l. 1851. pa postane opravilec ali oficijal pri najvišjem sodišču na Dunaju, kjer služi še sedaj kot pristav in ravnateljski predstojnik ter sodni tolmač za slovenski in srbo-hrvatski jezik.“ Naš pisatelj torej praznuje letos sedemdesetletnico svojega rojstva, ob jednem tudi petdesetletnico svojega slovstvenega delovanja, zakaj prvi spis, kolikor smo povzeli iz „Jezičnika“ (str. 1), je bilo „*Odperto pismice pisateljem Novic*“, katero je spisal kot dvajsetleten mladenič pod izmišljenim imenom Janez

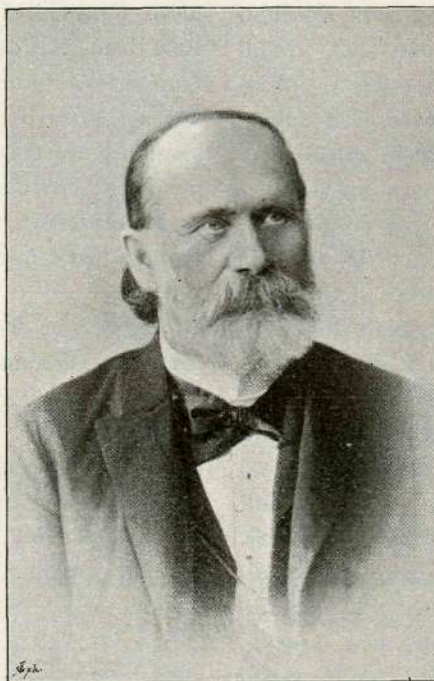
Larnavti (t. j. Navratil) 30. grudna l. 1845. ter priobčil v „Novicah“ l. 1846., str. 7.

Preprosta je sicer pot njegovega življenja, a toliko mnogovrstnejše njegovo delovanje na našem slovstvenem polju. Tudi nagibi, da se tega odličnega moža spominjamo, so mnogo-

vrstni: bil je od nekdaj vnet prijatelj in učitelj slovenski mladini, vedno je iskreno in dejansko ljubil svoj narod, mnogo je storil s svojimi jezikoslovnimi spisi za izobrazbo milega nam materinega jezika, s svojimi bajeslovnimi in starinoslovnimi preiskovanji pa nas uči spoznavati povest in življenje starih Slovanov in posebe Slovencev, in prav umevati še sedaj navadne običaje, vraže i. dr.

Za slovenščino se je vnel Navratil že doma na Belokranjskem in sicer po materi, belokranjski trdi Slovenki; ta ogenj pa so netile dalje Bleiweisove „Novice“ od l. 1843., katerim je bil mnogo let marljiv sotrudnik. Kakor pa je sam

gorel za materinščino, tako je hotel tudi slovensko mladino, tedaj še neprobujeno, navdušiti za-njo. V ta namen začne l. 1848. izdajati prvi leposlovni list za slovensko mladino. Naslov mu je bil: „*Vedež*“. Časopis za mladost sploh, pa tudi za odraslene proste ljudi. Vredovan od Janeza Navratila...“ Kako mu je bila mladina pri srcu, kaže urednik v predgovoru: „Pismice mladim bravcem kaže, da se bo ‚Vedež‘ pisal posebno za mladost vsaciga stanu, za mladenče in deklice, pred vsem

Ivan Navratil.

pa za šolsko mladost . . . Prinašal bode lepe povesti . . . Vi mladenči pa, ki ste Slovenci in vendar slovenskega jezika še prav dobro ne razumete, se bote zraven tudi jezika čedalje bolj vadili. Kmalu se ga bote morebiti v šolah učili. Ali ne bo dobro, ako se ga nekoliko že poprej navadite?“ („Jezičnik“ n. m. str. 2.) Mladi časopis je takoj v začetku imel široko obzorje, hotel je mladino zabavati, pa tudi poučevati. „Vedež za slovensko mladino“, pisal je urednik v tretjem tečaju leta 1851., vabeč na naročbo, „je prišel na beli dan, ne le zato, jo v domačem glasu kratkočasi, temuč jo tudi mnogoverstnih za življenje potrebnih reči učiti in ji um bistriti. Vredništvo je imelo pred očmi, da móra drevesice dobro in pristojno obdelovati, kdor hoče, da mu drevo obilno rodi. Posebno se je vredništvu tak list potreben zdel, ker ni bilo še slovenskih bukvic za slovensko šolsko mladino . . . Vredništvo zaprosi vse vrle domorodce, „Vedeža“ posebno slovenski mladini po šolah priporočiti . . .“ Kako je vsestransko hotel mladini um bistriti, razvidimo, če le površno pogledamo v „Vedeževe“ tečaje. Urednik je želel, da bi mladi ljudje pravilno slovenščino pisali; zato je v „Vedežu“ razlagal slovensko slovnico, primerjal slovenščino z ilirščino, priobčeval vsakdanje pogovore v slovenskem in ilirskem jeziku. Pa ne samo jezik naj bi spoznavala mladina, ampak še kaj drugega: naravo, zgodovino i. dr. Zato je spisal Navratil kot urednik mnogo naravoslovnih sestavkov, n. pr. v I. tečaju: „Cirčniško jezero na Kranjskim“, prav tam razlaga meglo, oblak, dež, deževje, ploho, naliv, sneg, solíko, točo, krvavo, višnjevo mleko, slano, roso, blisek, grom, strelo in drugo. Zanimanje za zgodovino naj bi vzbujali spisi, kakor: J. V. Valvazor; Spomin vojske pri Sisku; Sobieski, kralj poljski, pride Dunaju na pomoč i. dr. Resnično je, da na mlado srce nič tako ne vpliva, kakor vzgled. Zato je „Vedež“ prinašal životopise slavnih mož, zlasti Slovencev in drugih Slovanov, n. pr. takoj I. tečaj: „Življenje Valentina Vodnika“, II. tečaj: življenjepisi Kopitarjev, Dobrovskega, kneza Lazarja, Svato-pluka, kralja moravskega; v III. tečaju je opisal življenje in delovanje M. Čopa, Miloša Obiliča, Štefana Dečanskega, Knobleharja, afriškega mi-

sijonarja. „Vedež“ je s tretjim tečajem sicer moral nehati, ker je imel premalo naročnikov, akotudi je bil zelo priljubljen mladim in starim, vendar pa naš mladinoljub ni jenjal pisati za mladino ter jo navduševati za delo. L. 1852. do 1853. je začel v „Novicah“ opisovati „Življenje slavnih Slovanov“, kjer v znamenitem uvodu tudi poudarja, zakaj hoče pisati o slavnih Slovanih — „starjim v ponos, da so tega naroda, mlajšim pa v ponos in izgled, — v ponos iz ravno istega namena, v izgled pa, da bi jih posnemali sebi in svojemu narodu na čast in slavo.“ (Str. 138.)

Slovani, opisani v naštetih letnikih „Novic“, so: Jurij Vega, Kopernik, Ivan Gundulič, Karamzin, Dobrovski, Valvazor, Komenski, Kopitar, Krasicki, Lomonosov, Deržavin, Kolár, Raić Ivan, Krilov i. dr. Posebe je leta 1880. v Kopitarjevi Spoménici, izdani po „Matici Slovenski“, sestavil prekrasen opis življenja in delovanja Kopitarjevega, l. 1883. je prinesel „Spomenik o šeststoletnici začetka habsburške vladé na Slovenskem“ na str. 139—166. vzorno popisano življenje Antona Janše, slavnega kranjskega čebelarja.

Pa tudi še drugače je neumorni Navratil deloval za mladino; da ne omenjam njegovega delovanja pri Janežičevi „Slovnici za domačo in šolsko rabo“, pričajo zadosti šolska berila od l. 1850. pa do l. 1881., koliko je Navratil deloval za slovenščino zlasti v prid gimnazijski mladini. Ko je dr. Bleiweis leta 1850—55. sestavljal „Berila Slovenske“ za prve štiri gimnazijske razrede, priredil mu je Navratil mnogo spisov iz „Vedeža“ in drugih. In ko je dr. Miklošič sestavljal za višje gimnazijske razrede slovenska berila l. 1853.—58., bil mu je Navratil „dvakrat desna roka“. („Jezičnik“ n. m. str. 4.) „Ne da bi se hvalil“, piše Navratil o tem v „Novicah“ l. 1874., str. 283, „nego samo braneč se, jemljem nerad v misel, da je v omenjenih Miklošičevih berilih za višje gimnazijske razrede od l. 1853.—1865., zdaj že nekoliko zastarelih, vsaj tretjina mojih izvirnih in neizvirnih spisov . . . Zlasti sem v zadnjem zvezku za osmi razred jaz popisal življenje vseh pisateljev slovenskih od Trubarja do Slomška, tedaj skoro vso zgodovino siromaške književnosti naše

do tega veljaka smrti in zbral do malega (razun staroslovenskih in nekoliko drugih spiskov) sam vse za šolo pripravne spise iz tedanje književnosti.“ Kdor je po l. 1881. hodil v osmo šolo, spominjal se bo gotovo „Slovenskega berila za osmi gimnazijski razred“, ki ga je v drugi izdaji uredil I. Navratil.

Ne samo za šolsko mladino, marveč za ves narod je Navratilu vedno bilo srce. Že l. 1847. je v „Novicah“ str. 202—207 pod naslovom „Priateljske vošila mojim rojakom“ svetoval kmetovalcem slovenskim, naj si prizadevajo zboljšati si svoja kmetijstva ter opusté razvade, ki velik kvar delajo njih imetku, n. pr. praščinje (koline) in predolge svatbe. V naslednjem letniku „Novic“ je svaril kmetiško ljudstvo pred zakotnimi pisaci, pisal o tlaki i. dr.

Naš slavljeneec je tudi izvrsten jezikoslovec. Že zgodaj se je jel učiti vseh slovanskih jezikov na podlagi staroslovenščine; to znanje je pozneje izpopolnjeval, zlasti občujoč z mojstrom slovanskega jezikoslovja, dr. Miklošičem. Kakó bistroumen jezikoslovec je Navratil, prepričaš se, ako čitaš n. pr. temeljito razpravo: „Skutnik — skupnik“ v „Novicah“ l. 1875., str. 117—174, kjer pojasnjuje, da pomeni skutnik posinovljenca, kar je ob enem zanimiv podatek za slovensko narodno pravo. Znamenite so dalje njegove razprave o slovenskem glagolu, katere je priobčil v „Novicah“ l. 1854., str. 350—395: „Od glagolov doveršivnih“, kar je potem predelano in pomnoženo v nemškem jeziku po navetu veljavnih jezikoslovcev, n. pr. Kurelca, dal na svetlo pod naslovom: „*Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte*...“ l. 1856. V dostavku ima nauk: „Kako treba poslovenjati ‚ohne dass, ohne zu‘.“ („Jezičnik“ n. m. str. 5.) Da je v tem spisu primerjal glagol slovenski z drugimi slovanskimi narečji in celó z grškim in latinskim ter francoskim in laškim jezikom, zadel je gotovo pravo, ker svoj jezik razumemo le tedaj do dobra, ako poznamo tudi sorodna narečja. Jako trezno je mislil o novem jugoslavenskem jeziku, o katerem je zlasti Majar mnogo pisal. Navratil je rekel namreč kar naravnost: „Mi smo te misli: ali čisto po slovenski, ali pa čisto po serbski, hervaški — le mešati ne!“ „Glasnik“ l. 1859., str. 28.

V „Novicah“ l. 1866. je zagovarjal obliko „Novo mesto“ nasproti obliki „Novomesto ali Rudolfovo“¹⁾, dokazal je, da je beseda „živec“ domača in znana, nasvetoval mesto imena „kopezersk“ besedo „vinotok“ za oktober, kar se je prijelo, dalje „Živio“ in „Slava“ namestu „hoch“ in „vivat“ v „Učiteljskem Tovarišu“ l. 1862., str. 165., kar je tudi obveljalo. Mnogi drugi jezikoslovni spisi so raztreseni po raznih časnikih: v „Sloveniji“ leta 1849., v „Slovenski Bčeli“ l. 1850., v raznih letnikih „Novic“, Janežičevega „Glasnika“, v „Letopisih Matičinih“. „Dom in Svet“ je l. 1889. prinesel njegovo razpravo: „Kako izgovarjajo opisovalnega deležnika končnico Beli Kranjci“ str. 193—196, in „Nekaj o našem mestniku (lokalu) na u in i za možki in ženski spol.“

Velike važnosti slednjič je Navratilovo preiskovanje slovenskih narodnih vraž in praznih ver. S tem predmetom se je začel že prav zgodaj pečati; tako n. pr. je prinesel že I. tečaj „Vedeža“ nekaj takih sestavkov (v ris iti, coper-nice i. dr.), II. tečaj: „Vuzem v Metliki, kres v Metliki, pesmi Metliških Kresnic, vraže ali prazne vere“ i. dr. Kar je v dolgi vrsti let nabral, jel je v „Letopisu Matice Slovenske“ leta 1885. redno priobčevati pod znanim naslovom: „Slovenske narodne vraže in prazne vere, primerjane drugim slovanskim in neslovanskim“, kar nadaljuje skoro v vsakoletnem „Letopisu“ do danes. V teh sestavkih ti je nakopičeno najrazličnejše znanje: jezikoslovno, ba-jeslovno, zgodovinsko.

Pač s sladko zavestjo sme naš pisatelj zreti na svoje preteklo življenje, katero je porabil tako vestno. Da je toliko storil, ménim, pomagalo mu je troje: prvič se je temeljito izobrazil v slovenščini, naučivši se vseh slovanskih jezikov na podlagi častitljive staroslovenščine, in poleg klasiških še tudi drugih jezikov; drugič je imel odprta ušesa in oči, občujoč z narodom,

¹⁾ Ni nam treba več zagovarjati tega imena, zakaj vsak pameten človek vé, da je ime našemu doljenjskemu mestu „Novo mesto“ in nikakor ne „Rudolfovo“. Čudimo se in zopet čudimo onim slovenskim uradnikom, ki si tega nikakor ne dadó dopovedati. Nikjer na svetu se imena ne preminjajo samovoljno, no, le pri nas bi se smelo! — Uredn.

da je slišal natanko, kako govori, kakšne pregovore ima, kake običaje in prazne vere, kakšne pesmi prepeva i. dr., in tretjič je imel vedno železno pridnost. Vzgleđ nam je dal!

Tako orje vrli naš rojak na ptujem — že petdeseto leto na književnem polju slovenskem.

Tudi je kot predsednik podpornega društva za slovenske visokošolce na Dunaju velik dobrotnik velikošolske mladine. Izmed šestorice, opisane v „Jezičniku“ l. 1891., je pobrala nemila smrt že tri; da bi nam on živel in deloval še mnogo, mnogo let, v to mu pomozí Bog!

Bratje, zapojmo!

Bratje, zapojmo s krepkimi glasi
Žalosten ali vesel napev!

Dviga, tolaži v vsakem nas časi
Prsij čutečih krilati odmev.

Petju je dana sladka oblast.

Ko smo v mladosti plavali zlati,
V mehko smo zibel legli na noč,
Pesem zapela lepo je mati,
V sên zazibala nas tiho pojoč.

Petju je dana nežna oblast.

Pesem popeva borna sirota,
Da si tolaži duševno bol,
Pesem življenja lajša ji pota,
Tožno popeva, joka na pol.

Petju je dana mila oblast.

Hodi iz doma slepec do doma
Gosli od javorja v roci drži,
Zdušno zapoje, kamor priroma,
Pesem junaška neti ljudi.

Petju je dana krepka oblast.

Pevajmo torej v brátovskem krogu,
Dvigaj nas pesem, zvêni nam v slast!
Pesem je ljuba samemu Bogu,
Rodu vzvišuje vsakemu čast.
Petju je dana višja oblast.

Glasno pastir na travniku poje,
Ptica ga spremlja, vonja mu cvet.
S krono ne menja radosti svoje,
Pesem življenje, travnik mu svet.
Petju je dana čista oblast.

Pesem zveni na toplem zapečku,
Vnuku jo poje mož sivolas.
Duša topi se nežnemu dečku,
V dedov zamaknjen bajni je glas.
Petju je dana čarna oblast.

Kadar teló se v zémľjo preseli,
Trudno od pota, temnih skrbij,
Pesem nam bodo zadnjo zapeli,
Grob zapustili sôlnih očij.
Petju je dana žalna oblast.

Pesem nas spremlja v zemskem življenji,
Vanjo izlivamo radost, bolest,
V upanji, strahu, veselji, trpljenji
Pesmi odmev ostane nam zvest.
Petju je dana stalna oblast.

Anton Medved.

Denašnji svet.

Denašnji svet je misli té:
Čemú nam treba novih stvorov!
Živímo se od starih vzorov.
Saj glava je velika že,
Kdor ume vélike glavé.

Anton Medved.

Svét.

Krasán je svét in omamljiv,
Odsvita v njem se tajeň čar.
A naj bo še tako vabljev,
Verúj prijatelj mu nikar!

Podaja kupo ti slasti,
Izpiti jo želi srcé,
Čarobno zunaj se blesti —
A v njej se skriva smrt, gorjé!

Milenko.